



Sağlık Etki Değerlendirmesi

Yöntem, Uygulamalar ve Öneriler

OCAK 2020

SAĞLIK ETKİ DEĞERLENDİRMESİ NEDİR?

Sağlık Etki Değerlendirmesi (SED) bir politika, plan, program ya da projenin olası ve bazen amaçlanmamış etkilerini, hem toplum sağlığı hem de bu etkilerin toplum içindeki dağılımı açısından, sistematik olarak değerlendiren yöntem, metot ve araçların bütünüdür¹.

SED'in amacı, toplumu ve karar vericileri bilgilendirmek, sağlıkla ilgili politika ve programların olası olumsuz etkilerini azaltmak ve olumlu etkilerini artırmak için öneriler sunmaktır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tahminlerine göre, DSÖ Avrupa Bölgesinde iyi test edilmiş çevre ve sağlık müdahaleleri bu ülkelerdeki toplam ölüm oranlarını neredeyse %10 oranında azaltabilir².

SED'İN TEMELLERİ

SED'in güçlü ve eski temelleri bulunmaktadır; SED 1999 yılında DSÖ Avrupa Ofisi tarafından yayınlanan Göteborg Konsensüsü'nde tanımlanmıştır³.

SED sürecine dair yasal düzenlemeler Litvanya, Slovenya, İspanya ve Tayland tarafından kabul edilmiştir. **Ayrıca özel sektör, kamu sektörü ve / veya akademi aracılığıyla SED Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Yeni Zelanda'da uygulanmıştır**⁴. Avustralya, Danimarka, Litvanya, İrlanda ve İngiltere'de kamu kurumları aracılığıyla SED'i yaygınlaştırmaya yönelik bildiri, eğitim ve SED örnekleri bulunmaktadır⁵.

¹Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Avrupa Avrupa Bölge Ofisi. (1999). Göteborg Konsensüs Belgesi, Health Impact Assessment-main concept and suggested approach.

²Prüss, Üstün, A. & Corvalán, C. F. (2006). Preventing disease through healthy environments : towards an estimate of the environmental burden of disease. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). <https://apps.who.int/iris/handle/10665/43457>

³Etiler, N. (2016). Toplum Sağlığı İçin Bir Yaklaşım: Sağlık Etki Değerlendirmesi (İçinde: Kocaeli'nde Sanayi, Doğa ve İnsan). Kocaeli Tabip Odası Yayını.

⁴UCLA HIA-CLIC. Health Impact Assessment Legislation. <http://www.hiaguide.org/legislation>(erişim tarihi 28 Ocak 2020).

⁵Dünya Sağlık Örgütü. Health Impact Assessment. <http://www.who.int/hia/en/HIA> (erişim tarihi 27 Ocak 2020).

ABD'de uygulanan ilk SED çalışması, yaşam ücreti yönetmeliği konusunda yapılmıştır. San Francisco Halk Sağlığı Bölümü tarafından yürütülen bu çalışmada, 1999 yılı asgari ücretinde yapılması planlanan artış değerlendirilmiştir. SED çalışmasında planlanan ücret artışının 24-44 yaş grubundaki yetişkinlerde erken ölüm riskini %5 azaltacağı tahmin edilmiştir. Böylece bu işçilerin çocuklarının yüksekokul bitirme olasılığının %34 artması ve erken yaşta çocuk sahibi olma risklerinin %22 azalması öngörülmüştür³.

SED'İN AŞAMALARI

SED süreci genellikle altı aşama ile tarif edilir^{6,7}:

- Tarama / Eleme:** SED'in gerekli ve faydalı olup olmayacağını belirlemesine yardımcı olur.
- Kapsamlaştırma:** Kullanılacak analiz ve değerlendirme yöntemlerine, iş planına, projenin seçeneklerine ve karar mekanizmasına karar verildiği aşamadır. Mevcut sağlık durumu, potansiyel sağlık riskleri, yararları, etkilenmesi olası topluluğa ilişkin verilerin varlığı ve hangilerinin kullanılacağı belirlenir.
- Değer biçme/ Etki kestirim:** Etkilenecek gruplar ve faktörlerin değerlendirildiği aşamadır. Hem bu aşamada hem de SED'in sonunda sadece istatistiksel sonuçların, nicel kıyaslamaların çıkması beklenmez. Değer biçme, sayısal ve sözel sonuçlara dayanabilir; değerlendirmede mekansal veriler, ampirik araştırmalar ve çevresel ölçümler, sayısal veya sosyolojik modeller kullanılabilir.
- Öneriler:** Değerlendirilmekte olan politika, program ya da projenin sosyal, ekonomik, siyasi ve teknik bağlamda uygulanabilirliğine yönelik öneriler geliştirir.
- Raporlama:** Bulguları karar vericiler, etkilenen topluluklar ve diğer paydaşlara iletir.
- İzleme ve ölçüm:** Tahmin edilen değişkenlerin, SED'in uygulama önerilerini, sağlık düzeyinin ve sağlığın belirleyicilerinin izlenmesidir.

⁶Pala, K. (2012). Sağlık Etki Değerlendirmesi (SED) Nedir? (sunum). Sağlıklı Kentler Birliği. http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2012/09/SAGL%C4%B0K_ETK%C4%B0_DEĞERLEND%C4%B0RMES%C4%B0_NED%C4%B0R.pdf

⁷Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Avrupa Avrupa Bölge Ofisi. (2013). Using impact assessment in environment and health: a framework.

SED'İ KİM YAPAR?

SED bir kurum, kuruluş veya kişiler tarafından yapılabilir. SED süreci kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum kurumları ve akademinin kendisi veya bunlar arasındaki bir işbirliği ile yönetilebilir. Ancak, SED çok yönlü bir yaklaşım olduğu için hazırlayacak ekibin de farklı disiplinlerden gelen uzmanlar olması önerilir.

SED'i yapan ekip içerisinde genel olarak sağlık çalışanları, halk sağlıkçılar, şehir plancıları, ilgili alandan bilim insanları, meslek öğütleri, sivil toplum kuruluşları ve karar vericiler yer almalıdır.

Planlanan projeden çıkar sağlama olasılığı olanların SED çalışmasını yürütmesi çıkar çatışmasına neden olabilir³. Bu nedenle, SED'i yapan ekibin bağımsız olması, birden çok disiplini ve sektörü bir araya getirmesi önemlidir.

TÜRKİYE'DE SAĞLIK ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

MEVZUAT

Türkiye mevzuatında SED sürecine yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca yürütülmekte olan ÇED süreçlerinde de halk sağlığına ilişkin veriler, SED'in önerdiği geniş kapsam ve detayda ele alınmamaktadır.

SED EĞİTİMLERİ

Küresel ölçekte SED eğitimleri mevcuttur. Ancak çok az sayıda ülkede bu eğitimler verilmektedir.

SED eğitimlerinin sadece ulusal seviyede değil, bölge ve belediye düzeyinde de verilmeli, bu alanda uzmanlar oluşturmak için Türkiye'de de bir eğitim programı hazırlanmalıdır.

Türkiye'de şimdiye kadar yapılmış SED eğitimleri;

- 2019, Eskişehir Tabip Odası, Eskişehir Alpu Termik Santrali SED çalışması öncesi eğitimi, Eskişehir
- 2017, Türk Tabipleri Birliği ve HEAL, İstanbul
- 2007, Nilüfer Belediyesi, Bursa
- 2006, Türkiye Sağlık Kentler Birliği, Bursa.

SED ÖRNEKLERİ

Bursa Arena Projesi (Fethiye Spor Tesisleri) SED Raporu, 2010⁸

2010 yılında Bursa'da yapılan Nilüfer Arena'ya ilişkin SED çalışması, Türkiye'deki az sayıdaki örnekten bir tanesidir. Sağlık Kentler Projesi altında yapılan değerlendirmede halk sağlığı uzmanları, TMMOB'nin uzmanları ve Nilüfer Belediyesi bir arada çalışmış ve özellikle gürültü kirliliğinin önlenmesi için öneriler sunulmuştur.

Trabzon Belediyesi, Üniversite Mahallesi Spor Temalı Park SED Raporu, 2012⁹

2012 yılında Trabzon'da yapılması istenen spor temalı SED çalışması diğer bir örnektir. Bu SED çalışması Trabzon Belediyesi ve Trabzon İl Sağlık Müdürlüğü tarafından yapılmış, halk sağlığı ve peyzaj mimarlığı disiplinleri bir arada çalışmıştır.

ÖNERİLER

Türkiye'de etki değerlendirme süreçlerinde halk sağlığının önceliklendirilmesi birkaç farklı şekilde mümkündür;

- Ulusal ölçekte SED'e ilişkin mevzuatın oluşturulması.
- Çevresel Etki Değerlendirmesi, Stratejik Etki Değerlendirmesi gibi Türkiye'de kabul edilmiş etki değerlendirme yöntemlerinde, projenin sağlığa etkisinin SED'de belirtilen kapsam ve detayda ele alınması.
- Sağlık Bakanlığı ve yerel teşkilatının Türkiye'deki etki değerlendirmesi süreçlerine dahil olması.
- İl düzeyinde kamu kuruluşları, üniversite, meslek odaları, sağlık uzmanları ve diğer uzmanlarla beraber SED çalışmalarının çoğaltılması.
- SED eğitimlerinin hem ulusal hem de belediye düzeyinde yaygınlaştırılması.

SED süreçlerinin etkin bir şekilde uygulanması için öncelikle yasal mevzuatta düzenleme yapılmalı ve kamu kurumları arasındaki diyalog artırılmalıdır. Ayrıca sağlık uzmanları, meslek odaları, sivil toplum kurumları ve kamu kurumlarının birlikte çalışması sürecin hızlanmasında etkili olacaktır.

8 Nilüfer Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğü. (2010). Bursa Arena Projesi Sed Raporu.

9 Trabzon Belediyesi. (2012). Üniversite Mahallesi Spor Temalı Park SED Raporu. <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2012/06/Trabzon-SED-Calisma-Raporu.pdf>

İLERİ OKUMALAR

SED, dünyada kullanımı ve yasal mevzuatı yaygınlaşan bir yöntemdir. Bu nedenle bilgi kaynağı ve uygulama örnekleri her geçen gün artmaktadır.

Bu bilgi notunu oluşturulurken metin içerisindeki referansların yanı sıra, DSÖ Avrupa Bölge Ofisi'nin 2019 Mart tarihinde düzenlediği ve HEAL'in katılım sağladığı etki değerlendirme süreçlerinde sağlık temalı toplantıdaki bilgiler ve SED üzerinde uzun yıllardır çalışan Türkiye'deki sağlık uzmanlarının makalelerinden, toplantılarda sundukları bilgilerden de faydalanılmıştır. İleri okumalar ve araştırmalarınız için aşağıdaki kaynakların faydalı olacağını umuyoruz:

- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). SED web sayfası: <http://www.who.int/hia/en/HIA>
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Avrupa Bölge Ofisi. (2008). *Internet resources for health impact assessment*. http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0020/101495/Net_Resources_HIA.pdf
- PEW. "Health Impact Project" projesi: <http://www.healthimpactproject.org/>
- IAIA. Etki değerlendirmesi web sayfası,: <https://www.iaia.org/resources.php>
- IAIA. SED blogu: <http://healthimpactassessment.blogspot.ch/>
- CHETRE. "HIA Connect" projesi: <http://hiaconnect.edu.au>
- Soysal, A.(8 Temmuz 2019). Etki Değerlendirmeleri Neden Yapılır. Yeşil Gazete. <https://yesilgazete.org/blog/2019/07/08/etki-degerlendirmeleri-neden-yapilir-ahmet-soysal/>
- Gürsoy, U. ve Yavuz, C. I. (2016). Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporlarını Yazan ve İnceleyenler İçin Sağlık Etki Değerlendirmesi Yoklama Listesi. TTB Halk Sağlığı Kolu. http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/2016/10/25/cevresel-etki-degerlendirmesi-raporlarini-yazan-ve-inceleyenler-icin-saglik-etki-degerlendirmesi-yoklama-listesi/
- TTB Halk Sağlığı Kolu. (2015). Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi ÇED Raporu Değerlendirmesi. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/ced_rpr.pdf
- Kiraz, Evcı, E.D. (2018). Sağlık Etki Değerlendirmesi (Derleme).<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/544985>
- Ison, E. (2002). *Rapid Appraisal Tool for Health Impact Assessment*.<http://www.publichealth.ie/files/file/HIA/Rapidtask-basedappraisaltoolforHIA.pdf> [Sağlıklı Kentler Birliği'nin Türkçe'ye Çevirisi. (2006). Sağlık Etki Değerlendirmesi Hızlı Etki Kestirimi Aracı. <https://docplayer.biz.tr/2140494-Saglik-etki-degerlendirmesi-hizli-etki-kestirimi-araci.html>
- Healthy Cities Belfast. (2004). *Belfast Healthy Cities Community Health Impact Assessment*.https://www.belfasthealthycities.com/sites/default/files/publications/CHIA_Report.pdf [Sağlıklı Kentler Birliği'nin Türkçe'ye Çevirisi. (2006). *Belfast Halk Sağlık Etki Değerlendirmesi Pilot Proje Raporu*.<http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2010/07/belfasthalksed.pdf>
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Avrupa Bölge Ofisi. (2005). *Health Impact Assessment Toolkit for Cities*. [Sağlıklı Kentler Birliği'nin Türkçe'ye Çevirisi. (2006). [Sağlıklı Kentler Birliği'nin Türkçe'ye Çevirisi. Sağlık Etki Değerlendirmesi Şehirler için Araç Kitleri Belge 1., 2, 3, &4.<http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2010/07/sed1.pdf>, <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2010/07/sed2.pdf>, <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2010/07/sed3.pdf><http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2010/07/sed4.pdf>

İLETİŞİM

Funda Gacal,

Türkiye Enerji ve Sağlık Politikaları Danışmanı

HEAL-Sağlık ve Çevre Birliği

E-mail: funda@env-health.org

Tel: +32 2 234 36 40

HEAL-Sağlık ve Çevre Birliğiçevrenin insan sağlığına etkilerini Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde ve küresel ölçekte çalışan, Avrupa'nın önde gelen kar amacı gütmeyen kurumlardan birisidir. HEAL halk ve gezegen sağlığının iyileştirilmesini destekleyen, çevre kirliliğinden etkilenen grupları koruyan politika ve mevzuatların oluşturulması ve çevre hareketlerinin sağlığa yararı hakkında farkındalık oluşturmak için çalışır.

HEAL 80'den fazla üye kuruluşu ile Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'ndeki 53 ülkeden 200 milyondan fazla insanı; uluslararası, ulusal ve yerel ölçekte yer alan sağlık çalışanlarını, kar amacı gütmeyen sağlık sigortacılarını, hastaları, vatandaşları, kadın gruplarını, gençlik gruplarını ve çevre uzmanlarını temsil eder.

Bir birlik olarak HEAL hastalıkların önlenmesini teşvik etmek; düşük karbonlu, zehirli maddelerden arınmış (toksiksiz), adaletli ve sağlıklı bir geleceği desteklemek için sağlık dünyasının sunduğu bağımsız uzmanlık ve kanıtları AB ve küresel ölçekte karar alma mekanizmalarına sunar.

HEAL AB Şeffaflık Sicil Numarası: 00723343929-96